

Література:

1. Білокур В. Є. Теоретико-методичне забезпечення фізичного виховання у вищих закладах освіти: Автореф. дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту. – Рівне, 2002. – 18 с.
2. Демінська Л. О. Міжпредметні зв'язки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Луганськ, 2004. – 20 с.
3. Забора А. В. Формування знань і навичок майбутніх учителів фізичної культури в процесі вивчення дисциплін „Теорія і методика фізичного виховання” і „Гімнастика з методикою викладання”: Автореферат дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту. – Львів, 2004. – 23 с.
4. Наумчук В. Г. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичної культури в процесі самостійної роботи зі спортивних ігор: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тернопіль, 2002. – 18 с.
5. Пристинський В. М. Професійно-педагогічна підготовка студентів факультетів фізичного виховання в учбових групах зі спортивних ігор: Автореферат дис. ... канд. пед. наук. – Одеса, 1991. – 18 с.
6. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах: Автореферат дис. ... доктора пед. наук. – К., 2003. – 40 с.

УДК 37.018.46 (477) „1864/1917”

Бадья Л.А.

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ПРОГРАМ ЗЕМСЬКИХ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАРОДНИХ ВЧИТЕЛІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Анотація. У статті висвітлюється формування змісту програм земських курсів підвищення кваліфікації народних вчителів у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Аннотация. В статье освещается формирование содержания программ земских курсов повышения квалификации народных учителей во второй половине ХІХ – в начале ХХ ст.

Annotation. Forming of maintenance of the programs of zemski`s courses of in-plant training folk teachers in the second half ХІХ – at the beginning of ХХ th. lights up in the article.

Курси підвищення кваліфікації народних вчителів були започатковані земствами у 70-х роках ХІХ ст. і проводилися з невеликими перервами до початку ХХ ст. в усіх губерніях Лівобережжя та Півдня України – Полтавській, Чернігівській, Харківській, Катеринославській, Херсонській [1].

Ці курси були для земств єдиним шляхом впливу на рівень навчання в початкових народних училищах, оскільки держава не тільки повністю монополізувала підготовку вчительських кадрів, але й позбавила земства права добирати кадри для своїх шкіл.

На різних етапах свого існування курси виконували різні задачі у відповідності до зміни освітнього цензу вчителів, який поступово підвищувався завдяки створенню в країні системи спеціальних педагогічних навчальних закладів.

Метою даної роботи було дослідження змісту програми освіти вчителів на короткотермінових літніх курсах, які проводилися українськими земствами у другій половині XIX – на початку XX ст.

На першому етапі, у 70-80-ті роки XIX ст., коли в країні не існувало педагогічних закладів для підготовки вчителів початкового навчання, освітній рівень вчителів початкових народних училищ був дуже низьким.

У 60-х на початку 70-х років XIX ст. посаду вчителя могла обійняти будь-яка хоч трохи грамотна особа. Серед „вчителів” були учні першого-другого класу гімназій, котрі через незадовільну успішність змушені були полишити навчання, вихованці різних класів колегіумів, казенних шкіл, головних народних училищ, які продовжували навчання або були виключені через неуспішність чи погану поведінку, сільські писарі, яких вигнали зі служби за пияцтво, бобирі, нездатні ні до якої сільської роботи. Часто вчительські посади обіймали відставні солдати. Цей контингент „вчителів” був бажаним для сільських шкіл, про що свідчить, наприклад, клопотання Полтавського земства у 1865 році перед військовим міністерством, в якому воно просить звернути особливу увагу на навчання грамоті солдат, які йдуть у відставку [15].

З 70-х років XIX ст. почала поступово складатися система спеціальних педагогічних навчальних закладів – засновувалися учительські семінарії та інститути, відкривалися педагогічні класи у жіночих гімназіях, періодично при середніх навчальних закладах відкривалися одно-дворічні педагогічні курси, але вони ніколи не задовольняли потреб народної школи в кадрах [10].

На цьому етапі задачею курсів було дати народним вчителям елементарні поняття з методики початкового навчання.

За формою занять курси залишалися незмінними впродовж усього першого періоду їх проведення. Заняття проходили у формі зразкових уроків, які проводив керівник, пробних уроків, проведених курсистами, та бесід керівника з методики навчання читання, письма та початків арифметики за програмою, яку він сам і складав. Практичні заняття проводилися у ранішні години, теоретичні – у післяобідні. Така форма занять, запропонована О. М. Корфом у 1867 році, найбільше відповідала потребам часу. Законодавчо вона була закріплена у 1875 році у „Правилах про короткострокові педагогічні курси для вчителів і вчительок початкових класів народних училищ” [11] і стала обов’язковою, її неухильно дотримувалися при організації усіх вчительських курсів.

Зміст програми поступово змінювався, йдучи слідом за ростом освітнього цензу вчителів початкової школи.

Так, на початку 70-х років XIX ст. основною задачею курсів було показати вчителям зразки проведення уроків, тобто навчання йшло за принципом „роби, як я”.

Уявлення про те, як проходили заняття, дають звіти про курси, проведені у 1870 і 1871 роках у Херсонській губернії, у Херсоні та Злинці [13]. Перші два дні курсисти були присутні на уроках, які проводили керівники в міських закладах початкової освіти. Метою цих показових уроків було ознайомити вчителів з порядком ведення уроку і прикладами викладання предметів початкового училища. У наступні дні показові уроки керівника чергувалися з пробними уроками

курсистів. Наприклад, на уроці із священної історії керівник розібрав з дітьми зміст двох картин на релігійну тематику, потім запропонував дітям по черзі переповісти по порядку події, зображені на картинах. Цей урок, за іншими картинами, повторили декілька курсистів з допомогою керівника та його зауваженнями по ходу справи. Аналогічно були організовані заняття з арифметики та навчання грамоти.

Кожний пробний урок, проведений курсистами, детально обговорювався на вечірніх заняттях. В обговореннях приймали участь як слухачі, так і керівники курсів, як по ходу обговорення роз'яснювали незрозумілі питання. У ці ж години розроблялися і обговорювалися плани уроків на наступний день, проводилися бесіди керівника, читалися та обговорювалися статті з педагогічного журналу „Учитель”.

У 80-ті роки серед сільських вчителів вже не було напівграмотних відставних солдатів, але й вчителями з фаховою освітою назвати їх можна було лише умовно: до 75% отримували вчительське звання шляхом здачі спеціальних іспитів, тобто через екстернат. До цих іспитів допускалися особи з різним рівнем загальноосвітньої підготовки, від університетської до декількох класів гімназії чи з домашньою освітою. На іспитах необхідно було продемонструвати певний рівень знань з предметів, які викладалися в початковій народній школі. При цьому основним предметом як за обсягом програми, так за вимогами до кандидата, був закон божий: можна було отримати вчительське місце, щоправда, у віддаленому селі, здавши задовільно лише один цей екзамен. Предмети педагогічного циклу до програм екстернатних іспитів ніколи не входили [12,14].

З іншого боку, за півтора десятиліття, що минули з часу запровадження шкільної реформи, накопичилося значне число вчителів з досвідом роботи, їх запити до змісту роботи курсів значно змінилися. Відповідно змінилися самі курси. Так, на курсах у Херсоні у 1881 році [16] та у Бердянську у 1883 році [6], які проводив М. О. Корф, основна увага приділялася теоретичним заняттям, під час яких керівник читав лекції з теорії педагогіки, методики і дидактики, проводив аналіз підручників для початкової школи та посібників для вчителів. Кожного дня у своїх бесідах М. О. Корф проводив роз'яснення антропологічних основ, на яких ґрунтуються прийоми навчання, які пропонувалися вчителям для засвоєння.

Н. Ф. Бунаков на курсах у Херсоні (1899 р.) та Одесі (1900 р.) на теоретичних заняттях давав вчителям відомості з педагогіки та психології, розбирав поняття темпераменту та його значення у пізнавальному процесі, анатоми-фізіологічні особливості дітей шкільного віку та питання шкільної гігієни [2].

На другому етапі проведення літніх курсів для вчителів, з кінця 90-тих років ХІХ і у перші роки ХХ ст., зміни змісту програм курсів були пов'язані не тільки з подальшим підвищенням освітнього цензу народних вчителів, але й з бурхливим розвитком вітчизняної педагогічної науки і практики, яка за попередні роки накопичила великий досвід.

На цьому етапі не було потреби знайомити вчителів з елементарними прийомами навчання, необхідно було лише поповнити пробіли, виправити деякі недоліки у шкільному навчанні. Основною задачею курсів стало розширення загальнопедагогічних знань вчителів, ознайомлення їх з новими методиками викладання.

Форма занять на курсах не змінилася. У відповідності до „Правил” 1875 року, робота на курсах проводилася у вигляді практичних занять у тимчасовій школі у ранішні години і вечірніх теоретичних занять.

Суттєвих змін зазнав зміст програм. Розподіл учбового часу змістився у бік теоретичних занять, кількість уроків у тимчасовій школі скоротилася, при чому переважали зразкові уроки, які проводив керівник. Теоретичні заняття проходили у формі лекцій, тематика яких виходила за межі предметів програми початкового училища. Читалися лекції з педагогіки, дидактики, методики тощо. Велика увага приділялася вихованню дітей у школі.

Нововведенням у справу проведення курсів стала організація при них виставок наочності, підручників, посібників, якими курсисти могли користуватися для підготовки до занять.

Але й такі курси, виключно учбово-педагогічного характеру, вже не відповідали запитам земських вчителів. З’явилася потреба в підвищенні їх рівня, розширені програми за рахунок загальноосвітніх та загальнопедагогічних предметів. Такі програми наприкінці 90-х років були розроблені земськими учбовими радами, але реалізувати ці плани вдалося лише на третьому етапі земської діяльності з підвищення кваліфікації народних вчителів, який розпочався у 1910 році і закінчився в перші роки війни.

На цьому етапі змінилися і форма, і зміст занять на курсах.

Теоретичні заняття проводилися у формі лекцій для великої кількості слухачів. У лабораторіях вищих чи спеціальних середніх навчальних закладів, при яких організовувалися літні вчительські курси, проводилися практичні заняття та досліди з фізики, хімії, ботаніки. Заняття у зразковій школі займали незначну частину учбового часу. Проводилися лише показові уроки керівниками курсів для демонстрації окремих положень методики викладання. При багатьох курсах тимчасова школа взагалі не створювалася.

Найбільших змін, порівняно з попередніми періодами, зазнав зміст програм курсів, до яких були включені загальнопедагогічні та загальноосвітні предмети.

Програма загальнопедагогічної підготовки проводилася у відповідності до тогочасних поглядів на предмет педагогіки [3].

Педагогіка розподіляла на п’ять відділів: загальну педагогіку, дидактику, методологію, училищезнавство та історію педагогіки. З цих відділів до програми вчительських курсів включалися перші три, як такі, що мають безпосереднє практичне значення для роботи народного учителя.

Важливою допоміжною до педагогіки наукою вважалася психологія, яка вказує природні та необхідні умови для досягнення виховних цілей і навчає правильному використанню виховних засобів.

У різних губерніях педагогіка і психологія включалися до програм курсів під різними назвами – „Педагогіка”, „Експериментальна педагогіка”, „Психологія”, „Педагогічна психологія”.

Зміст програм з цих циклів на курсах в різних губерніях був приблизно однаковий, відміни стосувалися кількості годин в циклі – від 8 до 20.

Наприклад, програма лекцій з педагогіки, прочитаних на курсах у 1913 році у Херсоні лектором Київського Фребелівського інституту Н.Ф.Даденковим (21 лекція), включала такі елементи: об’єм педагогічної науки; головні педагогічні течії у сучасній Німеччині; гербатіанство; крайня індивідуалістична течія; „школа праці”; художнє виховання; теорія учбового плану; теорія учбового процесу [9].

Програма лекцій з психології, прочитаних того ж року у Херсоні професором Київської духовної академії І.Н.Четвериковим, (20 лекцій) повторювала програму з педагогіки, до якої додавалися: предмет і задачі психології; вчення про відчуття, уявлення, пам'ять; асоціація та навіювання, увага; психологія процесу пізнання; розумова втомленість; психологія почуттів; естетичні переживання; психологія волі; вчення про особистість.

Програма лекцій з педагогічної психології (Катеринослав, 1911 рік, лектор – директор Новомосковської учительської семінарії О.В.Соловйов, 15 лекцій): поняття про педагогіку; поняття про психологію; завдання цих наук; зв'язок між ними; педагогічна психологія та її задачі; сучасні напрямки науки про виховання; світ уяви дитини при вступі до школи, розумова працездатність школяра, розумова перевтома, гігієна розумової праці; кінцева мета виховання, особистість вчителя та його роль у справі виховання та навчання, а також усі програмні моменти з циклу загальної психології [5].

Близькою до цієї програми була програма лекцій з педагогічної психології, прочитаних у 1912 році у Полтаві викладачем Київської 5 гімназії А.Ф.Музиченко (6 лекцій) [7], та читання з психології директора народних училищ Полтавської губернії П.В.Нікольського на курсах у Ромнах (1914 рік) [8].

Більшою одноманітністю характеризувалися цикли з методик. В програму курсів в усіх губерніях входили методики російської мови та арифметики, відмінності стосувалися лише кількості годин у різних програмах: від 10 до 20 з методики арифметики та від 12 до 22 з методики російської мови. Лекції з дидактики входили до програми курсів лише у Харкові у 1910 та 1911 році і в Катеринославі у 1912 році.

Крім вище згаданих предметів, у цикл загальнопедагогічних дисциплін включалися допоміжні науки, яких потребує педагогіка. Оскільки вихідним пунктом і центром вивчення педагогіки є людина, для педагога необхідне знання фізичної природи людини, тобто анатомія, фізіологія та патологія людини. Виходячи з цього положення, до програм курсів включалися лекції з анатомії та фізіології людини, які читалися, як правило, одним курсом.

Вивчати анатомію і фізіологію людини, особливо фізіологію нервової системи, неможливо без знань порівняльної анатомії, що потребує знайомства з зоологією та ботанікою, для яких, в свою чергу, необхідне знання мінералогії та геології. На таких підставах ці предмети включалися до загальнопедагогічного циклу програми вчительських курсів.

На курсах у різних губерніях ці предмети читалися у різних сполученнях. Так, у 1913 році в програму курсів в Полтаві та Катеринославі входили ботаніка та зоологія, у 1914 та 1915 році у Катеринославі читалися лекції з біології, анатомії та фізіології людини, у Харкові – ботаніка, зоологія, анатомія та фізіологія людини.

На курсах в усіх губерніях на лекціях вчителям давалися елементарні поняття з географії, геології, мінералогії. Як правило, такі лекції входили до програми під загальною назвою „Природознавство”.

Усі перераховані вище науки дають фундамент для розуміння гігієни – ще одного обов'язкового предмету загальнопедагогічного циклу програм вчительських курсів. Лекції читалися у циклах під різною назвою: гігієна, загальна гігієна, шкільна гігієна, але вони усі вирішували одну задачу – дати вчителям поняття про гігієну дітей шкільного віку, шляхи попередження порушень здоров'я дітей під час

навчання в школі, засоби профілактики інфекційних хвороб. Останньому питанню приділялася особлива увага в роки епідемічних спалахів холери.

За переліком загальноосвітніх предметів програми курсів, які проводили різні губернії, відрізнялися більш суттєво, що було пов'язано з наявною у губернії навчально-викадацькою базою. Так, в Харківській та Катеринославській губерніях, де лекції читали, в основному, викладачі університету та Гірничого інституту, переважали предмети фізико-математичної групи, а у Полтавській, Чернігівській та Херсонській губерніях основу загальноосвітньої програми складали природничі предмети.

Короткий огляд програм з загальнопедагогічних предметів дає підстави стверджувати, що на літніх курсах вчителям надавали достатній для практичної роботи об'єм інформації.

Таким чином, короткострокові літні педагогічні курси, які проводили земства у другій половині XIX – на початку XX ст., сприяли підвищенню кваліфікації і загальнопедагогічної підготовки вчителів початкових народних училищ.

Література:

1. Бадья Л.А. Літні земські педагогічні курси для вчителів народної школи в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття. // Рідна школа, 2007. – №3. – С.71-73.
2. Бунаков Н. Школьное дело: Учебный материал, проработанный на учительских съездах... в 1872-1883 годах. – СПб, 1886. – 240 с.
3. Демков М.И. Курс педагогики для учительских институтов, высших женских курсов и педагогических классов женских гимназий. – Ч.1. – Основы педагогики, дидактики и методики. – М., 1907. – 315 с.
4. Дем'яненко Н.М. Загально педагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.). – К.:ІЗМН, 1998. – 328 с.
5. Отчет Екатеринославской Губернской Земской Управы за 1911 год: народное образование. – Екатеринослав, 1912. – С.89-144.
6. Отчет о занятиях учительского съезда в г.Бердянске под руковом почетного члена Московского университета Барона Николая Александровича Корфа с 10-го по 16-е июня 1883 года. – Бердянск, 1884. – 269 с.
7. Отчет о земских общеобразовательных курсах для учителей 1912 года.- Полтава, 1912. – 105 с.
8. Отчет о районных педагогических курсах для учащихся начальных училищ Полтавской губернии, организованных Полтавских губернским земством в гг.Кременчуге и Ромнах летом 1914 г. (с 20 июня по 20 июля). – Полтава, 1915. – С.27-40.
9. Отчет об общеобразовательно-педагогических курсах Херсонского губернского земства, организованных в г.Херсоне в 1913 году. – Херсон, 1913. – 90 с.
10. Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в России: историко-педагогические очерки. – М.: Педагогика 1979. – 216 с.
11. Правила о кратковременных педагогических курсах для учителей и учительниц начальных классов народных училищ. / Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. – СПб, 1904. – С.563-566.
12. Программы и правила для испытания лиц, желающих получить звания: а) учителя уездного училища, б) домашнего учителя и учительницы, в) учителя

- и учительницы приходских и начальных училищ. / Сост. В.Елисеев. – Одесса, 1909. – 87 с.
13. Сборник Херсонского земства. – Херсон, 1871. – №1. – Отдел первый. – С.20-40.
 14. Свод постановлений и распоряжений о специальных испытаниях на учительские звания. / Сост. Л.Извольский. – Киев, 1898. – 156 с.
 15. Систематический свод постановлений и распоряжений Полтавского губернского земства за первые шесть трехлетий (с 1865 по 1882 год включительно). – Вып.2. – Полтава, 1886. – С.1043.
 16. Съезд в г.Херсоне учителей и учительниц начальных народных школ Херсонской губернии, под руководством почетного члена Московского университета барона Н.А.Корфа, 7-21 июля 1881 года. – Херсон: Издание Херсонской Губернской Земской Управы, 1881 – 177 с.

УДК 376.36

Бегас Л.Д.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ ЗАЇКАННЯ

***Анотація.** Різноманітне розуміння заїкання, його сутності обумовлено рівнем розвитку науки і позицій, з котрих науковці підходили і підходять до вивчення цього мовленнєвого розладу.*

***Аннотация.** Различное понимание заикания, его сущности обусловлено уровнем развития науки и позиций, с которых ученые подходили и подходят к изучению этого речевого расстройства.*

***Annotation.** The range of various understanding of stammer phenomenon is caused by the science development and the points of view from which scientists tended to treat and suit treat this language disorder.*

Заїкання у дітей – це форма мовленнєвої патології, основою якої є розлад вербальної комунікації. Вивчення даної мовленнєвої аномалії, зазвичай, здійснюється за допомогою клінічних, фізіологічних, психологічних та психолого-педагогічних методів.

Такі прояви заїкання, як переривчастість мовлення, порушення темпу і ритму, зупинки, паузи, повторення окремих звуків, складів, слів, а в особливо складних випадках – судомні рухи фіксуються як спеціалістами, так і батьками дітей, що заїкаються. Разом з тим, оскільки прояви заїкання залежать від внутрішніх та зовнішніх факторів, які в одних випадках можуть ускладнити, а в інших – пом'якшити прояви дефекту, виникає необхідність у розробці прийомів, котрі виявляють специфіку оволодіння заїкуватими дітьми усним мовленням, письмом, читанням.

Провідним в структурі мовленнєвого дефекту при заїканні є порушення експресивного мовлення. Заїкуваті діти мають як парціальний недорозвиток окремих компонентів мовленнєвої функціональної системи (звуковимова, лексично-граматична будова мовлення, фонематичні процеси), так і затримка розвитку мовлення в цілому.